CBÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ **Cilt:14, Sayı:3, Eylül 2016**

Geliş Tarihi: 10.04.2016 **Doi**: 10.18026/cbusos.76870 **Kabul Tarihi: 20.10.2016**

Sadrazam Melek Mehmed Paşa Vakıfları*

Abdullah Bay*

ÖZET

III. Selim dönemi sadrazamlarından Melek Mehmed Paşa (1719-1801) devletin en kritik devrinde önemli görevlerde bulunmuş bir devlet adamıdır. III. Ahmed'in kızı Zeyneb Asıma Sultan'la evlenerek saraya damat olan paşa, yetmiş üç yaşındayken sadrazamlığa atanmış ve yaklaşık iki buçuk yıl bu görevde kalmıştır. Yaşının ilerlemesi sebebiyle görevinden alındıktan sonra Ortaköy'de sakin bir hayat yaşamış, yedi yıl sonra da burada vefat etmiştir. Uzun yıllar önemli görevler üstlenen ve ülkenin çeşitli yerlerinde vakıflar kurarak hayır hizmetlerinde bulunan Melek Mehmed Paşa'nın hayatı, sadaret dönemi ve kurduğu vakıfları hakkında ayrıntılı bir inceleme yapılmamıştır. Bu çalışmada, Mehmed Paşa'nın kısa biyografisi verilecek, ardından tesis ettiği vakıf eserleri ile hayır hizmetlerini yerine getirebilmek üzere bu kurumlara tahsis ettiği gelirler ayrıntılı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Melek Mehmed Paşa, Sadrazam, Vakıf, Sakız, Bozcaada, Vakfiye, III. Selim.*

ABSTRACT

Grand Vizier Melek Mehmed Pash Vaqfs

Being one of the grand viziers of the Selim III era, Melek Mehmed Pasha funcitoned in important duties during the crisis times in the empire. He was married with Zeynep Asima Sultan and became groom in the palace. He was appointed as a Grand Vizier when he was 73 years old and stayed 2,5 years in the duty. Because of the his old age, he was removed from the duty and died after 7 years in Ortaköy. There ara no specific studies about Mehmet Pasha who discharged important duties and found vaqfs. A short Mehmet Pasha's biography will be given and his vaqf services and their incomes in order to support charities be analyzed in this study.

Key Words: *Melek Mehmed Pasha, Grand Vizier, Vaqf, Chios, Bozcaada, Endowment, Selim III.*

1.Giriş

Genel anlamıyla gelirin veya mal varlığının karşılıksız paylaşılmasını öngören hukukî ve sosyal bir sistemi ifade eden vakıf kurumu Osmanlı'da en mükemmel dönemini yaşamış ve önemli fonksiyonlar icra etmiştir[1].

*Bu araştırma Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Tarafından Desteklenmiştir. Proje No: 2011.102.10.1.

*Yard.Doç.Dr. Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Ed. Fakültesi Tarih Böl/Rize.abdullahbay1973@gmail.com

[1]Ebu Hanife'nin vakıf tanımı şu şekildedir "Mülk bir aynı vakfedenin mülkünde habsetmek ve menfaatlerini tasadduk etmekten ibarettir". Ahmet Akgündüz, İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, OSAV, İstanbul 2013, s.93; Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", İA,

Toplumsal ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkan cami, bedesten, kervansaray, han, hamam, şifahane, imaret ve medrese gibi en temel dinî, ticarî ve sosyal kurumlar hizmetlerini hep vakıflar yoluyla gerçekleştirmişlerdir[2]. Böylece, devletin hazineden para harcamasına gerek kalmadan eğitim, sağlık, sosyal, kültürel, dinî ve hatta bazı askerî hizmetler ve kurumlar vakıflar kanalıyla inşa edilmiş, finanse edilmiş, örgütlenmiş ve korunmuştur[3]. Başta padişahlar, valide sultanlar ve her kademedeki devlet adamları olmak üzere zengin kimseler de halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere irili ufaklı birçok vakıflar kurmuşlardır. İşte Melek Mehmed Paşa'nın hayır faaliyetlerinde de kökleri yüzyıllar öncesine dayanan bu zengin vakıf kültürünün izlerini gözlemlemek mümkündür.

2. Melek Mehmed Paşa'nın Hayatı

Melek Mehmed Paşa, Boşnak kökenli Rodos mutasarrıfı Kaptanıderya Fındıklılı Hoca Süleyman Paşa'nın oğludur. 1719 tarihinde dünyaya gelen paşa yakışıklı ve yumuşak tabiatlı olduğundan Melek, III.Ahmed'in dul kızı Zeyneb Asıma Sultan'la evlendiğinden dolayı Damat lakaplarıyla anılmıştır[4]. 1735'de babasının kaptan olarak bulunduğu Taman'da donanma hizmetine girerek derya beyliğine kadar yükselmiş, İstanbul'a geldikten sonra önce Tersane kethüdalığı, ardından vezirlik payesiyle kaptanıderyalık görevine getirilmiştir. 1754'de Sultan I.Mahmud'un vefatı üzerine görevden alınarak İstanköy adasına sürülmüştür[5]. Ancak, aynı yıl içinde vezareti geri verilerek Selanik sancağına atanmış, 30 Ekim 1757 tarihinde Sultan III. Mustafa'nın tahta geçmesi üzerine nişancılık görevi için İstanbul'a davet edilerek Zeynep Sultan ile evlendirilmiştir. Haziran 1764'de Vidin muhafızı, bir yıl sonra ise Belgrad

XIII, MEB, İstanbul 1986, s.153; Mehmet Genç, "Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar", VD, 42/Aralık 2014, 9-18; Tahsin Özcan, Vakıf Medeniyeti ve Para Vakıfları, Türkiye Finans Katılım Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010, s.21.

[2]Hasan Yüksel, Osmanlı Siyasi ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683), Dilek Matbaası, Sivas 1998, s.95-96; Cafer Çiftçi, Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri, Gaye Kitabevi, Bursa 2004, s.41-42; Vakıf çeşitleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet İşeri, "Vakıflar (Medeni Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nev'îleri ve Hukukî Mahiyetleri)", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21, 1-4/1964, s.281-307; Şemseddin Sami, Kamûs-ı Türkî, Çağrı Yay., İstanbul 1987, s.1495-1496; Bahaeddin Yediyıldız, "Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri", VD, 20/Ankara 1988, s.404; Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrât Sistemi", Osmanlı, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s.17-33; Bahaeddin Yediyıldız, "Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumu ve Vakıf Müessesesi", VD, XV/Ankara 1982, s.26; İsmet Kayaoğlu, "Beşir Ağa Vakfı", Belgeler, XI, 15/Ankara 2003, s.77-88; Hüseyin Çınar, "Hüsrev Paşa Vakfı'nın Ayntab'daki Vakıf Boyahaneleri", VD, 40/Aralık 2013, s.33.

[3]M. Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", VD, II, Ankara 1942, s.1-3; Halim Baki Kunter, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", VD, I, Ankara 1938, s.103-130.

[4]Tâib Osmanzâde, Hadikat'ül Vüzera, Ceride-i Havadis Matbaası, 1271, s.45; Ahmet Kavas, "Mehmed Paşa (Melek, Damat)", Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, II, (Ekrem Işın, İsmail Kara), YKY, İstanbul 1999, s.163.

[5]Kazasker Mehmed Hafid, Sefinetü'l-Vüzera, (Neş. İsmet Parmaksızoğlu), Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1952, s.51.

muhafızı tayin edilmiştir. Mart 1765'de atandığı Anadolu beylerbeyliği görevindeyken bir ay kadar Sadaret kaymakamlığı yapmış; yeni Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa göreve başladıktan sonra kendisine Aydın sancağını tevcih etmiştir. 1766'da Rumeli beylerbeyliği, yine aynı yıl Süleyman Paşa'nın azli üzerine ikinci defa kaptanıderyalık görevine getirilmiştir[6]. Bu görevindeyken Mayıs 1767'de başlayan Akdeniz seferi sırasında korsan gemilerini ele geçirme başarısı göstermesi üzerine Mora muhassıllığına tayin edilmiştir. Rusya seferi sırasında ikinci defa sadaret kaymakamlığına getirilmiştir[7].

Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Mora ve Aydın mansıpları üzerinde olmak üzere altı yıl İstanbul'da ikamet eden paşa, 21 Ocak 1774'de I.Abdulhamid'in tahta çıkması ve savaşın Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla sona ermesinden sonra görevinden alınmış; ancak kısa süre sonra üçüncü defa kaptanıderyalığa getirilmiştir. Rusya ile gerçekleştirilecek elçi değişimi sırasında tecrübeli bir devlet adamına ihtiyaç duyulması üzerine 1775'de kaptanıderyalıktan azledilerek Hotin muhafızlığına tayin edilmiş, elçilerin değiştirilmesinin ardından Ağustos 1776'da Belgrad valisi atanmış, Temmuz 1779'da Mora muhassıllığı, muhassıllığın Gazi Hasan Paşa'ya verilmesi üzerine Ağrıboz muhafızlığı verilerek taltif edilmiştir. 1781'de Mısır valiliği, Eylül 1782'de Belgrad muhafızlığı, iki ay sonra Kandiye muhafızlığı ve Ocak 1784'de Mora muhassıllığı yeniden kendisine tevcih edilmiştir[8]. 1785'de Bender muhafızı, yine aynı yıl Vidin muhafızı atanmış, ancak yeni sadrazam Koca Yusuf Paşa yaşlılığını ileri sürerek 24 Mart 1788'de vezaretini almış ve kendisini Sakız'a sürmüştür[9].

III. Selim tahta çıkınca Sakız'da ikamet eden baba yadigârı Melek Mehmed Paşa'ya 1789'da vezaretini geri vererek Kandiye valiliğine tayin etmiştir[10]. Padişah, Koca Yusuf Paşa'yı sefer dönüşü mevkiini tahkim için bir takım keyfi aziller gerçekleştirmesi sebebiyle sadaretten azlederek 8 Haziran 1792'de yerine bu sırada 73 yaşında bulunan Melek Mehmed Paşa'yı tayin etmiştir[11]. Sadrazamlıkta yaklaşık iki buçuk yıl kaldıktan sonra iyice yaşlandığından 20 Ekim 1794'de azledilmiştir. III. Selim devrinde yapılan yeniliklerin büyük kısmı paşanın sadareti sırasında

[6]Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, IV, Matbaâ-i Âmire, İstanbul 1308, s.509-510.

[7] Tâib Osmanzâde, s.45; Kazasker Mehmed Hafid, s.55.

[8]BOA, C.DH., (Cevdet Dâhiliye), 187/9347. 23 R 1198/14 Mayıs 1784; Tâib Osmanzâde, s.46; Mehmed Süreyya, s.509-510..

[9]BOA, C.ML.(Cevdet Maliye), 747/30447. 24 Ca 1200/25 Mart 1786; Midhat Sertoğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi, V, TTK, Ankara 2011, s.2802-2803; Haşim Karpuz, "Sakız Adası'ndaki Kaptan-ı Derya Melek Mehmet Paşa Çeşmesi", Anadolu Araştırmaları, XVI/İstanbul 2002, s.321-335.

[10]BOA, HAT. (Hatt-ı Hümâyûn), 182/8330. 29 Z 1204/9 Eylül 1790; BOA, HAT., 1394/55752. 29 Z 1205/29 Eylül 1791; BOA, C.NF. (Cevdet Nafia), 2/89. 29 Ş 1205/3 Mayıs 1791; Tâib Osmanzâde, s.45.

[11]Tâib Osmanzâde, s.46-47; Savaş devam ettiği sırada Melek Mehmed Paşa'nın sadrazam yapılması düşünülmüş, ancak yaşlı olduğundan sefer veziri olamayacağı ileri sürülerek Bosna Valisi eski Sadrazam Koca Yusuf Paşa tekrar sadrazamlığa atanmıştır. Geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV/2, TTK, Ankara 2011, s.454; İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s.72.

gerçekleştirilmiştir[12]. Sadaretten azledilmesinden sonra âdet olduğu üzere taşraya gönderilmeyen paşa, bundan sonraki ömrünü Ortaköy'de satın aldığı Ayşe Sultan yalısında geçirmiştir. Yedi yıl yaşadıktan sonra 18 Şubat 1802'de vefat eden paşa, Gülhane Parkı karşısında hanımının inşa ettirdiği cami haziresine defnedilmiştir. Kendisi yumuşak huylu, dürüst ve adaletli bir kişi olarak tanınıyordu[13].

3.Vakfiyeye Dair

Melek Mehmed Paşa *"edâ-yı ibâdet-i bedeniyye ve mâliyyede alâ vechi'l-hulûs kıyâmda olduklarına binâen evkâf-ı hüccete evkâfda ücûr-ı cezîle-i evkâfı tasavvur ve imtidâd-ı bekâ-yı zikr-i cemîl ve hayr-i celîli tefekkür buyurub defter-i hasenâtlarına vakf-ı sevâb-ı cezîl yazılmak niyyeti"* ile vakıf kurmaya karar verdiğini belirtmektedir[14]. Paşa, tesis ettiği vakıf için 15 Za 1183/12 Mart 1770 tarihli bir vakfiye tanzim ettirmiştir. Melek Mehmed Paşa, başlangıçta vakfının idaresini mütevellîlere havale etmiş; ancak sorunlar baş göstermesi üzerine "*sarây-ı hazret-i sadr-ı a'zâmîde arz odası civârında ârâmgâh-ı vüzerâ olan odada Mehmed Paşa yessera'llahu mâyürîd ve mâyeşâ hazretlerinin huzûr-ı asâfânelerinde akd olunan meclis-i şer'-i şerîf-i lâzımü't-teşrîfde müşârün ileyh hazretleri mukaddemâ vakf-ı sahîh ile vakf*" ederek kayda geçirtmiştir[15]. Vakfiye hazırlandığı sırada Sadaret kaymakamlığı görevinde bulunan paşa tescil işlemine bizzat katılmış ve vakfettiği mülkleri tek tek okuttuktan sonra onaylamıştır.

Vakfiye, klasik Osmanlı vakfiye terminolojisine uygun biçimde kaleme alınmış, yine tarzına uygun sıra ve biçimde kaydedilmiştir. Defterdeki vakfiyede geçen "*mücelled vakfiyyeleri derûnunda tahrîr olunduğu vech üzere*" kaydı ayrı bir vakfiyesi bulunduğunu düşündürmektedir. Vakfiye mukaddemedeki Arapça dualaların dışında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Vakfiyeye hamd, şükür ve salat ü selam ile başlanmış, hayır ve hasenatın öneminin dile getirildiği birkaç hususun belirtilmesi ile devam edilmiştir[16]. Melek Mehmed Paşa, tescil için müderris İzmirî Hocazâde

---

[12]Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Türk Diplomasisinin Modernleşmesinde Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi'nin Rolü", Osmanlı Araştırmaları, XXI/İstanbul 2001, s.116.

[13]BOA, HAT., 214/11757. 29 Z 1205/29 Eylül 1791; Tâib Osmanzâde, s.47; Mehmed Süreyya, s.509-510.; Zeynep Sultan Camii'nin haziresinde bulunan Melek Mehmed Paşa'nın mezar kitabesinin metni şöyledir.

"Bu ol düstûr-ı vâlâ sadr-ı esbak (kurb-i) bî-hemtâ
Muhammed-nâm ol pîr-i münevver ol Melek Paşa
Melekler zîr-i hâke yatdığın bilmez idim evvel
Bu cism-i pür-ziyâyı görmeyince hâkde hâlâ
Hem-âgûş oldu âhir zevcesi Sultân Zeyneb'le
Cihânda âlem-i berzahda hem der cennet-i ulyâ
Rızâu'llâh içün bir fâtiha ya hû me-şev gâfil
Hemân ma'lûmun olsun ne beşer kor ne melek
Didi menkût ile târihini hep kudsiyân fâzıl
Tûrâb oldı Muhammed aşkına bende Melek Paşa".

[14] VGMA (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi), Defter No. 627, s.317.

[15] Aynı Defter, s.317-319.

[16]Aynı Defter, s.317.

Muhammed Vecih Efendi'yi mütevellî tayin etmiş, vakfiye Es-seyid Mehmed Zeki tarafından tescil edilmiştir. Asıl vakfiyede şühudü'l-hal kaydı bulunmamasına karşın düzenlenen ikinci zeylde şühudü'l-hal kaydına rastlanmaktadır. Hazırlanan bu zeylde Es-seyid El-hâc Osman Efendi, Es-seyid Mehmed Ataullah Efendi, El-hâc Sunullah Ağa, Derviş Mehmed Ağa, Mustafa Ağa, İsmail Ağa, Ali Ağa, Es-seyid Mehmed Ağa ve Hüseyin Ağa şühudü'l-hal olarak kaydedilmişlerdir. Bunlar arasında yalnızca iki şahidin sosyal konumu hakkında bilgi bulunmaktadır. Kayıtlara göre şahitlerden birisi kadı, diğeri ise naib görevinde bulunuyordu[17].

Mehmed Paşa "*tebdîl ve tagyîr ve taklîl ve teksîri merreten ba'de âhir-i müddet hayatlarında yedlerinde*" tutarak vakfiyesine kaydettirmiştir[18]. Paşa bu yolla vefatına kadar vakıftan yararlananlardan birinin payını artırmak ve azaltmak, vakfiyedeki şartları değiştirmek, istihkak hakkı bulunmayan bir kişiyi istihkak sahibi yapmak veya hakkından mahrum etmek olarak özetlenebilecek tasarruf haklarını elinde tutmayı amaçlamıştır. Geçerli vakıf hukukuna dayalı olarak vakıf sahibi bu şartları genellikle bir defalığına değiştirebiliyordu. Ancak vakfiyesinde açıkça belirtmişse, yaşadığı sürece bu hakkını kullanabilirdi[19]. Paşa da tasarruf haklarını hayat boyu elinde tutmak istediğinden bunu vakfiyeye kaydettirmiştir. Mehmed Paşa, kendisini mütevellî tayin ederek vakfın idaresini de üzerine almıştır. Vefatından sonra ise "*ekber evlâdım ve ekber evlâdım ve evlâdım ve ekber evlâdım ve evlâd-ı evlâdım batnen ba'de batn mütevellî olub fazla-i vakfı mütevellî olan ile derecede müsâvî olan evlâd-ı sâ'irenin zükûr ve inâsı beynlerinde ale's-seviyye tevzî' ve taksîm ve'l-iyazü bi'llâhi teâla evlâd münkariz olur ise utekâmın eslâh ve erşedi vazîfe-i mersûmesiyle mütevellî ola ve ba'de vefâtihim evlâdları ve evlâd-ı evlâdları ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdlarının kezâlik batnen ba'de batn ekberi mütevellî olub fazla-i vakfı mütevellî bulunan ile derecede müsâvî evlâd-ı sâ'irenin zükûr ve inâsı beynlerinde ale's-seviye tevzî' ve taksîm eyleyeler ve ba'de inkırâz-ı küll Haremeyn-i muhteremeyn evkâfına mütevellî olanlar*"ı tayin etmiş, teftişini ise yılda bir defa yapılmak üzere kaptan paşa idaresine havale etmişti. Yine, "*mürûr-ı eyyâm ve şuhûr ve avâm ve dühûr ile vakfa kusûr ve gallâtına nev'en kusûr gelüb şurût-ı mezkûreye ri'âyet-i ma'sere olur ise vakf-ı mezbûr mutlakan vakf-ı fukarâ-i ehl-i îmân ola ve bu ta'yîn-i şurût ve tebyîn-i kuyûd buyurub vech-i meşrûh üzere akârât-ı mezkûre ile zikr olunan zeytûn eşcârlarından her birini mahallerinde fârigân-ı ani'ş-şevâgil mütevellî-i mûma ileyhe teslim*" olunmasını şart koşmuştur[20]. Vakfiyedeki bu şartlar çerçevesinde paşanın kurduğu vakfın evlada tahsis edilmiş ve nihaî gayesi fakirlere yardım olan zürrî veya evlatlık vakıf sınıfına girdiği anlaşılmaktadır. Vakfın idaresini çocuklarına havale eden paşa, vakfiyede koştuğu şartlarla soyundan gelen kişilerin faydalanmasını mümkün kılmıştır[21].

[17] VGMA, Defter No. 627, s.317; VGMA, Defter No. 743, s.259-260.
[18] VGMA, Defter No. 627, s.317.-319.
[19] Geniş bilgi için bkz. Akgündüz, s.265-270.
[20] VGMA, Defter No. 627, s.319.
[21] İşeri, s.208-210.

Vakfiyenin sonunda İslam hukukçularının sıklıkla gündemini meşgul eden menkul malların vakfının caiz olup olmadığı tartışmasına da yer verilmiştir. "*Vakf-ı menkûl ise ba'zı meşâyih katında sahîhdir deyu akâr vakfından imameyn-i hümâmeyn ve menkûl hükmünde olan marrü'l-beyân bağlar ve zeytûn eşcârları vakfında meşâyih-i mücevvizîn kulları üzere redden imtinâ' ve hâkim-i mûma ileyh hükm taleb buyurduklarında...meşâyih-i mücevvizîn üzere zeytûn eşcârı ve bağların vakfiyyetlerin sıhhatine hükm ve vakfın sıhhatine hükm-ı hâkim lâhık...*" olduğu belirtilmiştir"[22]. Mevcut tartışma arazi üzerindeki menkul mallar sınıfına dâhil edilen ağaçların başka bir cihete vakfedilmesinin sahih olup olmadığı üzerine yapılmıştır. Vakfiyedeki tartışmalar gerek İslam dünyası, gerekse Osmanlı'da yaygın benzer tartışmaların bir yansımasıdır[23]. Diğer bir zeylde de benzer hukukî tartışmanın kayıtları mevcuttur. "*...Vakf-ı akarın sıhhat ve lüzûmu husûsunda e'imme-i selâse rahimehumu'llahi'l mülkü'l-kâdir hazerâtı beynlerinde olan ihtilâfâta binâen vekîl-i mûma ileyh es-Seyyid Mehmed Yektâ Efendi ile mütevellî-i aleyh el-Hâc Ahmed Sa'îd Efendi beynlerinde rücû' ve istirdâd ve imtinâ' nizâ'ıyla hâkim-i mevki' sadr-ı kitâb tûba leh ve hüsn-ı me'âb efendi hazretleri huzûrunda müterâfi'ân ve her biri mübtegâsınca fasl ve hasma tâlibân olduklarından sonra hâkim-i müşârün ileyh hazretleri dahi âlimen bi'l-hilâf câri beyne'l-e'immeti'l-eşrâf imâmeyn-i hümâmeyn imâm-ı sâni Hazret-i Ebû Yûsuf ve imâm–ı sâlis Hazret-i Muhammed ibni eş-Şeybanî re'y-i şerîf ve mezheb-i münîfleri üzere vakf-ı mezbûrun sıhhat ve lüzûmuna ve şurût-ı mezkûrenin cevâzına hükm-i sahîh-i şer'î vakf-ı sarîh-i mer'î etmegin vakf-ı mezbûr sahîh*" olduğuna karar vermiştir[24].

Vakfiyeye sonraki tarihlerde zeyiller de eklenmiştir. İlk zeyl Evkaf-ı Haremeyn Müfettişi Es-seyid Mehmed Münib tarafından 15 Za 1208/14 Haziran 1794 tarihinde hazırlanmıştır. Zeylde istibdâl hakkına dayanarak Haremeyn-i şerifeyn eski mukataacısı Mehmed Süheyl Efendi vekil, Es-seyid Mehmed Efendi ise mütevellî atanmıştır[25]. İkinci zeyl 7 Z 1208/6 Temmuz 1794 tarihlidir. Vakfiyede bazı değişiklikler yapmak isteyen paşa, tescil için müderris El-hâc Ahmed Said Efendi'yi mütevellî tayin etmiş; vakıf şartlarının ise eskiden olduğu gibi devamını isteyerek vakfın genel ve özel şartlarında her hangi bir değişiklik yapma yoluna gitmemiştir. Ancak zeyle koydurduğu şart ile bundan sonra da istibdâl hakkını elinde tutmaya devam etmiştir[26]. Yine paşanın hazinedarı Sipahi Es-seyid Ahmed Efendi ve Hazine kâtibi Es-seyid Mehmed Yekta Efendi şahitlikleri ve Hâcegân-ı Divan-ı Hümayûndan Mehmed Süheyl Efendi vekilliği ile "*teksîr-i hayrât ve tevfîr-i masârif*" için 16 Ağustos 1794 tarihinde üçüncü bir zeyl hazırlatmıştır[27].

1 C 1225/4 Temmuz 1810 tarihinde kaydedilen sonuncu zeyl Mehmed Paşa'nın vefatından bir kaç yıl sonra çocukları arasında çıkan

[22] VGMA, Defter No. 627, s.319.
[23] Akgündüz, s.210-215.
[24] VGMA, Defter No. 743, s.259-260.
[25] Aynı Defter, s.251-253.
[26] Aynı Defter, s.259-260.
[27] Aynı Defter, s.264-265.

anlaşmazlıklar üzerine hazırlanmıştır. Zeyl, vakıf mütevellîsi olan paşanın hanımları Aişe ve Habibe ile paşanın oğulları Abdulkadir ve Mehmed Salih arasında cereyan eden bir dava kararını içermektedir. Kardeşinin vekâletini de üzerine alan Abdulkadir Bey'in İstanbul'da Emin Sinan mahallesinde bulunan "*dâhiliyyede ve hâriciyyede buyût-ı adîdede ve müştemilât-ı sâ'ire-i ma'lûmeyi hâvî bir bâb mülk menzil*"in vakıf malı olmadığını ileri sürerek varisler arasında bölüşülmesini istemesi anlaşmazlık çıkmasına yol açmıştır. Ancak Ayşe Hanım'ın "*vâkıf-ı müşârün ileyh vakf-ı şerîflerinin fazlasından olmak üzere gerçi menzil-i mezkûru mâlikesi olan müvekkilem mezbûre Hadîce Hanım'dan târîh-i mezkûrda üç bin kuruş mukâbili iştirâ ve teslîm ve vakf-ı mezbûrlarına zam ve ilhâk buyurub menzil-i mezkûr vakf-ı mezbûr müsakkafâtından olduktan sonra paşa-yı mûma ileyh hazretleri menzil-i mezkûru yine târîh-i merkûmda yevmî iki akçe mu'eccele ve üç bin guruş mu'accele ile taraf-ı vakfdan bi't-tevliyet yine müvekkilem mûma ileyh Hadîce Hanım'a bi't-tevliye îcar ve tevfîz ve teslîm ve yeddine memhûr temessük îtâ eyledikde ol dahi ber vech-i muharrer istîcar ve teveffüz ve tesellüm ve kabul etmekle ol vech-ile menzil-i merkûme vakf-ı mezbûr müsakkafatından olmak üzere müvekkile-i mezbûre Hadîce Hatun'un"* elinde olduğunu belirtmesi üzerine menzil vakfa gelir olarak eklenmiştir[28].

4.Vakıflar

Sadrazam Melek Mehmed Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan vakfiye kaydından vakfın idaresi, kurumları, çalışanları ve ücretleri hakkında bazı temel bilgilere ulaşmak mümkündür.

4.1.Vakıf Eserleri

Sadrazam Melek Mehmed Paşa, menkul ve gayrimenkullerinden elde edilen gelirlerin bir kısmını tesis ettiği muhtelif yerlerdeki hayır kurumlarının masraflarına, bir kısmını ise vakıf çalışanlarına harcanmak üzere tahsis etmişti. Vakfın hayır kurumları ve arazi gelirlerinin çoğunluğunun kendisinin uzun yıllar kaptanıderyalık yaptığı Kaptan Paşa eyaleti dâhilinde yer alan Cezayir-i Bahr-i Sefid'de bulunması dikkati çekmektedir[29]. Paşanın birçok vakfının bulunduğu Sakız, Bozcaada ve Rodos

[28] VGMA, Defter No. 745, s.271-272.

[29]XIX. yüzyılın ortalarından itibaren vilayet sınırları çoğu defa değiştirilmiştir. Tanzimat'tan sonra Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayeti kurularak Sakız, Bozcaada ve Rodos buraya bağlanmış, Sakız adası bu vilayetin bir sancağını ve sancak merkezini teşkil etmiş, daha sonra birkaç defa merkez Rodos adasına taşınmıştır. Geniş bilgi için bkz. Salnâme-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Yedinci defa, Matbaâ-i Vilayet, 1293, s.126-152; Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnâmesi, Onikinci defa, Matbaâ-i Vilayet, Rodos 1312, s.231-242,269-270; Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnâmesi, Onsekikinci defa, Matbaâ-i Vilayet, Rodos 1318, s.237-239,199-202; Ali Cevad, Memâlik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lûgatı, Mahmud Bey Matbaası, Dersaâdet 1313, s.412; Rodos adası hakkında bkz. Evliya Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 9.Kitap, (Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), YKY, İstanbul 2005, s.124-136; J.H.Mordtmann, Besim Darkot, "Sakız Adası", İA, X, MEB, İstanbul 1993, s.94-97; Ali Fuat Örenç, "Sakız Adası", DİA, 36, İstanbul 2009, s.6-10; Şerafettin Turan, "Sakız'ın Türk Hâkimiyeti Altına Alınması", Tarih Araştırmaları Dergisi, IV, 6-7/Ankara 1966, s.173-199.

adalarında konumlarından dolayı, kaptanıderyalar başta olmak üzere birçok devlet adamı tarafından önemli sayıda vakıf kurulmuştur[30].

Paşa, araştırma sonucu camiye ihtiyaç gösteren "*Bozcaada cezîresi varoşunda vâki' harâb câmi'-i şerîf arsasında olmasını müstahsen görücek bir rûşen câmi'-i şerîf binâ*" ettirmiştir[31]. Caminin masraflarına harcanmak üzere ise günlük dört akçeyi mütevellîye havale etmiştir[32]. Yine, Sakız adasında Kale meydanında "*müte'addid lülelü bir kebîr çeşme-i dil-cû*" inşa ettirmiştir[33]. Kitabesinden 1767'de inşa edildiği anlaşılan çeşmenin dört cephesi de vazo içinde çiçekler, servi ağacı ve palamut kozalak tasvirleriyle süslenmiştir. XVIII. yüzyıla ait bu çeşme taşrada nadir rastlanan abidevî eserlerden birisidir. Zengin süsleme öğeleri bakımından İstanbul Topkapı Sarayı'ndaki III. Ahmed Çeşmesi'ne benzemektedir[34]. Paşa, Sakız adasının hemen karşısında yer alan Çeşme kasabasında da bir çeşme inşa ettirmiştir[35]. Rumeli'de Babadağı kasabasında oğlu Esad Efendi'nin türbesi yanında inşa ettirdiği mektebin tamiri için günlük bir akçe, ısınma masraflarına harcanmak üzere ise iki akçe ayırmıştır[36]. Yine, Hotin kazası naibi Es-seyid Mehmed Said Efendi'nin imzasıyla Küçük Evkaf Muhasebeciliği'ne gönderilen 9 Ekim 1776 tarihli vakfiye ilamından anlaşıldığına göre Hotin şehrinde bir cami inşa ettirmiş, yakınında bulunan emlaki ise vakfa gelir tahsis etmiştir[37]. Vakfa yapılan üçüncü zeyilden farklı bazı yerlerde de hayır kurumları tesis ettiği anlaşılmakta, ancak ayrıntılı bilgilere ulaşılamamaktadır. Paşa, vakfın bir kısım gelirlerini yaptığı

[30]Adadaki vakıflar hakkında araştırma yapan Mücteba İlgürel vakıfların bir listesini vermiştir. Ancak, Melek Mehmed Paşa Vakfı bu listede yer almamaktadır. Adada kurulmuş olan vakıflar hakkında geniş bilgi için bkz. Mücteba İlgürel, "Sakız'da Türk Vakıfları", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, I/1972, s.7-14; Örenç, "Sakız Adası", s.6-10; Sabri Can Sannav, Yakındönem Tarihimizde Sakız Adası (1821-1923), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s.68-70.

[31]VGMA, Defter No. 627, s.319; Yasemin Demircan, Hamza Keleş, "Köprülü Mehmed Paşa'nın 1068 (1658) Tarihli Bozcaada Vakfiyesi", Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, VII/2, Kastamonu 1999, s.127-142. Bozcaada'da Melek Mehmed Paşa tarafından inşa edilmiş bir cami yoktur. Adada, yalnızca Köprülü Mehmed Paşa (Yalı) Camii ve Alaybey Camii adında iki cami bulunmaktadır. Yalı camiinin banisinin Köprülü Mehmed Paşa olduğu adına düzenlenmiş vakıftan anlaşılmaktadır. Alaybey camiinin kitabeleri kazınmış olduğundan yapılış tarihi ve banisi belli değildir. Mihrap ve pencere üstlerinin barok usulü iç düzenlemelerinden hareketle caminin XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılmış olabileceği düşünüldüğünde, bunun Melek Mehmed Paşa'nın yaptırdığı cami olması kuvvetle muhtemeldir.

[32]VGMA, Defter No. 627, s.319.

[33] Aynı Defter, s.317.

[34] Karpuz, s.321-335.

[35]VGMA, Defter No. 627, s.317; Çeşme kasabasında Osmanlı dönemine ait çok sayıda çeşme bulunmaktadır. Çoğunun kimlerin hayratı olduğu belli olan bu çeşmelerin yalnızca ikisinin inşa ettirenleri tespit edilememiştir. Bu kitabesiz çeşmelerden biri ara sokaklarda bulunan asıl yerinden alınarak Çiftlikköy yolu üzerine taşınmış, diğeri ise Açıkhava Tiyatrosunun karşısında bulunmaktadır. Bu çeşmelerden biri Melek Mehmed Paşa hayratı olmalıdır.

[36]VGMA, Defter No. 627, s.317-319; Sicill-i Osmanî'de oğulları arasında Esad Bey zikredilmemiştir. Küçük yaşta vefat etmiş olmalıdır. Çocuklarının isimleri için bkz. Mehmed Süreyya, s.509-510.

[37]VGMA, Defter No. 743, s.259-260.

değişikliklerle Bozcaada, Rodos, Sakız ve Fındıklı'da bulunan cami ve hayır kurumlarının masraflarına ve cihetlerine vakfetmiştir[38].

4.2.Vakfın Gelirleri

Vakfın değirmenden, kahvehaneye, kiralık evlerden, ağaçlara ve bahçelere kadar oldukça geniş gelir getirici menkulleri ve gayrimenkulleri bulunmakta olup, bunlardan sağlanan gelirler muhtelif yerlerde bulunan *müessesât-ı hayriye* olarak ifade edilen vakıf kurumlarına aktarılmıştır. Mehmed Paşa'nın vakfa tahsis ettiği mülkleri İstanbul, Sakız, Babadağı, Hotin, Bozcaada, Rodos ve Çeşme'de bulunuyordu. Gelirler arasında çoğunluğu İstanbul'da bulunan menzillerden elde edilen kira gelirlerinin payı hayli yüksektir. Menkullerden sayılan zeytin ağaçlarının tamamına yakını ise Cezayir-i Bahr-i Sefid'de bulunuyordu.

Paşa'nın vakfettiği menzillerinin çoğu İstanbul Kasımpaşa'da bulunuyordu. Paşa, Galata'da Kasımpaşa kasabasında Çatma Mescid, İbrahim Efendi, Yaş Hasan Efendi, Sahaf Muslihiddin Efendi ve Sururi Efendi mahallelerinde bulunan evlerini vakfetmişti. Evlerin müştemilatı genellikle tek veya iki katlı üç-dört oda, dehliz, su kuyusu, tuvalet ve bahçeden ibaretti. Vakfettiği diğer bir ev Üsküdar'da bulunuyordu. Hâce Hatun mahallesindeki evi iki katlı, iki odalı, dehliz, mutfak ve tuvaletten oluşuyordu. Tamamı icare-i müeccele yoluyla işletilen bu evlerin kira bedelleri günlük bir akçe idi. Sakız adasında Câmi-i Âtik mahallesinde bulunan evi ise iki katlı, altı oda, dehliz, hamam, bir camekân odası, su kuyusu ve tuvaletten ibaretti[39]. İstanbul'da Emin Sinan mahallesinde bulunan "*dâhiliyyede ve hâriciyyede buyût-ı adîde ve müştemilât-ı sâ'ire-i ma'lûmeyi hâvî bir bâb mülk menzil*"i ise sağlığında vakfetmiş, ancak vefatından sonra tescil edilmiştir[40].

Vakfın diğer gelirlerini dükkan, değirmen, bağ, bahçe ve zeytin ağaçları oluşturuyordu. Bu tür gelirlerin çoğunluğu Sakız ve Rodos adasında bulunuyordu. Paşa, Sakız adasında içinde bahçıvan odası bulunan bir bahçe, dükkân ve arsasını gelir kaydetmişti. Yine, Rodos'ta kale içinde bulunan "*Ali Paşa Sarâyı ta'bir olunur beyne'l-ahâlî hudûdu ma'lûm dâhilen ve hâricen buyût-ı adîde ve müştemilât-ı sâ'ire-i ma'lûme ve bağçeyi müştemil*" evi ile Kadırga limanı ve Manola köyü yakınındaki bahçelerini de gelir olarak tahsis etmişti. Rodos adası Tahtalı köyünde üç yüz kırk iki zeytin ağacı ve Üçüncülü köyünde yetmiş iki zeytin ağacı ile adanın muhtelif köylerindeki "*tahdîd ve tevzî'den müstağnî ma'lûmu'l-kat' kurûmları mülk bağlar*"ı vakfa tahsis etmişti. Paşa'nın Manola köyünde Havva Hatun ve Harmanyeri yakınında bulunan değirmenleri ve muhtelif yerlerde bulunan dükkânları da vakfa dahil edilmişti. Değirmenler yıllık icare-i vahide ile kiraya veriliyordu. Bozcaada'da "*kal'a varoşunda Meydân hizâsında vâki' terebbu'an beş yüz elli beş zira' arsa üzerinde mebnî birbirine muttasıl on bâb dükkân*" vakfın

[38]VGMA, Defter No. 743, s.264-265; 1771'de Eyüp'te de bir çeşme yaptırdığı tespit edilmektedir. Bu eser vakfiyesinde kaydedilmemiştir. Mehmet Nemi Haskan, Eyüpsultan Tarihi, Eyüpsultan Vakfı Yay., İstanbul 1996, s.395-396.

[39] VGMA, Defter No. 627, s.317-319; VGMA, Defter No. 743, s.251-253.

[40] VGMA, Defter No. 745, s.271-272.

gelirlerindendi. Yine bu dükkânların yakınında "*yüz seksen akçe mukataâya mütehammil bir aded dükkân arsa*"sı da vakfa verilmişti[41]. Paşa, Hotin'de satın aldığı kahvehane ve dükkânı da "*bundan akdem vukû' bulan isti'lâda câmi'-i şerîf-i mezkûr müsakkafâtının ba'zısı harâb ve zâyi' ve telef olmak hasebiyle câmi'-i şerîf-i mezkûrun hayriyyesi vezâ'ifine noksân"* olduğundan gelir tahsis ettiğini belirtmektedir. Daha sonra da *"kal'a-i mezkûr varoşunda Yokuşbaşı nâm mahalde kâ'in birbirine muttasıl iki bâb bakkal ve bir bâb attâr ve dört bâb çukacı ve bir bâb kahvehâneyi cem'an sekiz bâb mülk dükkânlarını icâre-i vâhide-i sahîha-i şer'iyye ile tâlibine îcar olunub hâsıl olan gallâtı vakf-ı evvele zam ve ilhâk"* etmiştir[42].

4.3.Vakıf Görevlileri ve Ücretleri

Osmanlı vakıflarında çalışanlar temel olarak nazır, mütevellî ve tahsildar gibi idarî personel ile müderris, imam ve küttab gibi hizmet personelinden oluşuyordu[43]. Hizmet personeli de hizmetin yerine getirilmesinde uzmanlaşmaya bağlı olan ve *cihât-ı ilmiye* denilen müderrislik, imamet ve tahsildarlık gibi cihetler ile uzmanlaşmaya ihtiyaç duyulmayan *cihât-ı bedeniyye* denilen kayyımlık, türbedarlık ve hizmetçilik gibi meslekler olmak üzere kendi arasında ikiye ayrılıyordu[44].

Mehmed Paşa'nın kurduğu vakıfta da bu genel duruma uygun personel istihdamı gerçekleştirilmiştir. Birçok personelin istihdam edildiği paşanın muhtelif yerlerdeki vakıfları arasında en fazla personel Bozcaada'daki camide bulunuyordu. Paşa, Bozcaada'daki camide görev yapacak "*sâlih ve mütedeyyin ve salâtın erkân-ı vâcibât ve sünen ve müstehabât ilminde kâmil ve ehl-i Kur'an bir kimesne imâm ve hâtib olub eyyâm-ı cum'a ve ıydeynde alâ vechi'l-mesnûn müslimîni imâmet ve hitâbete…kable salâte'l-Cum'a sâ'ire cevâmideki Kur'an-ı azîmü'ş-şândan bir cüz-i şerîf tilâvet ve salavât-ı hamseyi ba'de'l-edâ kezâlik Kur'an-ı azîmü'ş-şândan birer aşr-ı şerîf tilâvet ve sevâbını rûh-ı vâkıfa ve ebeveyni ervâhına ihdâ"* etmesi karşılığında günlük ikişer akçe imamet ve hitabet ücreti verilmesini şart koşmuştu. Namaz vakitlerinde ve bayramlarda ezan ve sala okuyacak müezzine ise günlük iki akçe ücret verilmesini kararlaştırmıştı. Caminin ışıklandırılması ve temizliği için ise ferraş ve kayyım görevlendirmiştir. Bunlar dışında tecvit bilen iki devirhân görevlendirilmesini, bunlara ise "*kabl-i salâti'l-Cum'a câmi'-i şerîf mahfelinde cem' olub her biri Kur'an-ı kerîm ve fermân-ı azîmden birer cüz-i şerîf tilâvet ve sevâbını rûh-ı vâkıfa ve ebeveyni ervâhına ihdâ"* etmeleri karşılığında günlük ikişer akçe verilmesini istemiştir. "*Edâ-yı salâtü'l-Cum'a hâzır olan cema'ât-i müslimîne va'z u nasîhat ve 'akab-ı va'zında rûh-ı vâkıfı hayr du'â ile yâd*" eylemek şartıyla vaize ve su getirmekle görevli âbkeşe günlük ikişer akçe ödenecekti. Bozcaada'da inşa ettirdiği cami yakınında bulunan

[41] VGMA, Defter No. 627, s.317-319; VGMA, Defter No. 743, s.251-253.
[42] VGMA, Defter No. 743, s.251-253, 259-260.
[43] Nazif Öztürk, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, TDV, Ankara 1995, s.169.
[44] Akgündüz, s.264.

medresede "*ulûm-ı akliyye ve nakliyyede mâhir bir kimesne…müderris olub talebe-i ulûma tâ'lim-i ulûm*" eylemesi karşılığında günlük üç akçe verilmesini kararlaştırmıştır. Bir kısım gelirlerin ihtiyaten mütevellîde kalmasını isteyen paşa, caminin ışıklandırılmasına sekiz akçe tahsis etmiştir. Bozcaada'daki cami gelirleri arasında bulunan dükkânlarının kira gelirlerini toplamakla görevli cabi'ye günlük bir, mütevellîye ise iki akçe verilmesini kararlaştırmıştır.

Bölgede inşa ettirdiği çeşmeler için de özel görevliler tayin eden paşa "*san'atında mâhir bir kimesne su yolcu olub zikr olunan Sakız varoşu meydânında ve Çeşme kasabasında kâ'inan çeşmelerin menba'larına varınca su yollarının mecrâsını lede'l-iktizâ ta'mîr ve termîm ve tecdîd*" etmesi karşılığında günlük sekiz akçe verilmesini şart koşmuştur. Yine, Sakız adasındaki çeşmenin dört tarafına asılan su taslarını "*küll-i yevm mahallerine vaz' ve ba'de ref' ve hıfz*" etmek karşılığı günlük altı akçe tahsis etmiştir.

Rumeli'de Babadağı kasabasında oğlu Esad Efendi türbesi yakınında inşa ettirdiği mektebin hocasına günlük altı akçe, halifesine ise üç akçe gelir tahsis etmiştir. Aynı türbede "*leyâli-i mübâreke ve eyyâm-ı sâ'irede türbe-i mîr-i mebrûke varub hasbeten li'llâhi teâla Yâsin-i şerîf tilâvet eden iki nefer kimesnelere*" günlük ikişer akçe verilmesini istemiştir.

Paşa, başkaları tarafından inşa ettirilen vakıf görevlilerine de gelir tahsis etmiştir. İstanköy adasında bulunan "*Câmi-i Atîk'de kitâb-ı Şifâ-i Şerîf dersiâmı olub ve kitâb-ı şerîf-i merkûmu istifâdeye mülâzım ve hâzır ve istihrâc ve kıra'âtına kâdir on nefer kimesnelere*" günlük üçer akçe verilecekti. Yine, vefat eden kız kardeşi Ayşe Hanım için Fındıklı'daki Süheyl Bey Camii'nde "*haftada bir gün ba'de'z-zuhr ayât-ı kerîme ve ehâdis-i nebeviyyeden ve hatt-ı cemîl ve nush-ı celîl eden kimesneye yevmî sekiz akçe meşîhat vazîfesi verilüb 'akab-ı va'zda üçer ihlâs-ı şerîf ve bir fâtiha-i şerîfe tilâvet ve sevâbını hemşîrem merhûme-i mûma ileyhânın rûhuna ve sâ'ir ervâh-ı müminîne ihdâ*" edilmesini şart koşmuştur. Bundan başka "*şeyh içün müheyyâ olunan seccâdeyi mahalline ferş ve ba'de ref' ve hıfz eden kimesneye*" günlük bir akçe verilecekti. Doğrudan vakıf idaresiyle ilgili görevler olan tevliyet cihetine günlük beş, kitabet cihetine üç ve cibayet cihetine ise iki akçe ayrılmıştı[45]. Hotin kasabasında savaşın sona ermesinden sonra cami yakınında inşa ettirdiği abdesthaneye su getiren âbkeşe ise günlük dört akçe ücret ödenmesini istemiştir[46].

Kendisinden önce vefat eden hanımı Zeynep Sultan'ın İstanbul Soğukçeşme'de yaptırdığı camideki görevliler için de ayrı gelirler tahsis etmiştir. Paşa "*kurrâ olub beher hafta isneyn (Pazartesi) ve hâmis (Perşembe) günlerinde ba'detü'z-zuhr hâzirun olan talebeye kıra'ât-ı Kur'an-ı azîmü'ş-şân ta'lîm olub ve yine beher hafta leyle-i Cum'a ve eyyâm ve en'âm-ı leyâli-i mübârekede bildiği mahalde ba'de salâti'l-işâ birer Yâsîn-i şerîf tilâvet edüb hâsıl olan sevâbât-ı cemîlesini merhûme-i müşârün ileyh Zeyneb Sultanın ve ebeveynimin ve hemşîrem Â'işe Hanımın ve mukaddemâ vefât eden halîle-i*

[45] VGMA, Defter No. 627, s.317-319.
[46] VGMA, Defter No. 743, s.259-260.

halîlem Safiyye kadın ve sadr-ı kebîr oğlum müteveffâ Ahmed Bey Efendinin ve diğer halîlem müteveffiye Nefise kadının ve gerek müşârün ileyh Zeyneb Sultanın gerek câmi'-i şerîf cihetinde ve gerek mahall-i sâ'irede medfûn bi'l-cümle akraba ve müte'âllikâtları ervâh-ı tayyibeleri ihdâ" edilmesini, bu hizmetin karşılığında ise günlük yirmi akçe ücret ödenmesini ve görevin hayat boyu Vidinli Hafız El-hâc Hasan Efendi'ye verilmesini istemiştir[47].

5. Sonuç

Uzun yıllar devlet hizmetinde bulunan Melek Mehmed Paşa, görevi esnasında elde ettiği mülklerinin birçoğunu kurduğu vakfa tahsis ederek halkın sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına gayret sarf etmiştir. Bu amaçla gerek yazılış üslubu ve gerek ıstılahları itibarıyla son derecede itinalı hazırlandığı anlaşılan bir vakfiye düzenlemiş, daha sonraki tarihlerde bu vakfiyeye zeyiller ekleyerek gelirler tahsisine devam etmiştir.

Paşa, yarı ailevî vakıf sınıfına giren vakfının idaresini vakfiyesine koydurduğu özel şartlarla soyundan gelecek mütevellîlere havale etmişti. Ailesinin vakıf gelirlerinden sınırlı miktarda istifade etmesini mümkün kılan bu hukukî durum vakfın hayır cihetine zarar vermemiştir. Muhtaç birçok kimse hayır hizmetlerinden yararlanırken hizmet eden veya vakıf idaresinde yer alan birçok kişi ise geçimini bu yolla sağlama imkânı bulmuştur.

Paşanın kurduğu vakfa tahsis ettiği menkuller ve gayrimenkulleri mevkidaşlarına nispeten zayıf kalmıştır. Bu durumun Koca Yusuf Paşanın mallarını müsadere ettirmesi ile ilgisi olmalıdır. Ancak yine de paşanın yaptığı hayrat ihmal edilemeyecek boyutlardadır. Paşa, Sakız adası ve Çeşme kasabasında birer çeşme ve Babadağı'nda Sıbyan mektebi inşa ettirmiştir. Yine, Bozcaaada'da yıkılıp harap olan bir camiyi yeniden inşa ettirmiştir. Başkası tarafından inşa ettirilen yerlere de gelirler tahsis etmiştir. Bunlar, bir vazifeyi yerine getirmek üzere ayrılan gelirlerdir. Babadağı ve Hotin'de bulunan vakıflarının bir kısım binaları ve gelir getirici emlakleri ise Ruslarla savaş sırasında yıkılmış, savaşın ardından paşa yeniden tahsisat ayırmıştır.

Çoğunluğu Yunanistan, Ukrayna ve Romanya sınırları içinde kalan vakıf eserlerinin bir kısmı tahrip olmuş, çok azı ise varlığını günümüze kadar devam ettirebilmiştir. İncelediğimiz vakfiye ve zeyilleri Osmanlı devletinin en kritik döneminde hizmet etmiş bir devlet adamının hayratını ve hayır anlayışını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Belgeleri

BOA, *C.DH., (Cevdet Dâhiliye)*, 187/9347.
BOA, *C.ML., (Cevdet Maliye)*, 747/30447.
BOA, *C.NF., (Cevdet Nafia)*, 2/89.
BOA, *HAT., (Hatt-ı Hümâyûn)*, 182/8330; 1394/55752; 214/11757.
VGMA, Defter No. 627; 743; 745.
Salnâme-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Yedinci defa, Matbaâ-i Vilayet, 1293.

[47] Aynı Defter, s.264-265.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnâmesi, Onikinci defa, Matbaâ-i Vilayet, Rodos 1312.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnâmesi, Onsekikinci defa, Matbaâ-i Vilayet, Rodos 1318.

2-Araştırma ve İnceleme Eserler

Akgündüz, Ahmet (2013), *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, OSAV, İstanbul.

Ali Cevad (1313), *Memâlik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lûgatı*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaâdet.

Cafer Çiftçi (2004), *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri,* Gaye Kitabevi, Bursa.

Çınar, Hüseyin (2013), "Hüsrev Paşa Vakfı'nın Ayntab'daki Vakıf Boyahaneleri", *VD*, 40/Aralık, ss.33-53.

Danişmend, İsmail Hami (1972), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV*, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

Demircan, Yasemin, Keleş, Hamza (1999), "Köprülü Mehmed Paşa'nın 1068 (1658) Tarihli Bozcaada Vakfiyesi", *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, VII/2, Kastamonu, ss.127-142.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî (2005), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 9.Kitap, (Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), YKY, İstanbul.

Genç, Mehmet (2014), "Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar", *VD*, 42/Aralık, ss.9-18.

Haskan, Mehmet Nemi (1996), *Eyüpsultan Tarihi*, Eyüpsultan Vakfı Yay., İstanbul.

İlgürel, Mücteba (1972), "Sakız'da Türk Vakıfları", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, I, ss.7-14.

İşeri, Ahmet (1964), "Vakıflar (Medeni Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nev'ileri ve Hukukî Mahiyetleri)", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21, 1-4, ss.281-307.

Karpuz, Haşim (2002), "Sakız Adası'ndaki Kaptan-ı Derya Melek Mehmet Paşa Çeşmesi", *Anadolu Araştırmaları*, XVI/İstanbul, ss.321-335.

Kavas, Ahmet (1999), "Mehmed Paşa (Melek, Damat)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, *II,* (Ekrem Işın, İsmail Kara), YKY, İstanbul.

Kayaoğlu, İsmet (2003), "Beşir Ağa Vakfı", *Belgeler*, XI, 15/Ankara, TTK, ss.77-88.

Kazasker Mehmed Hafid (1952), *Sefînetü'l-Vüzerâ*, (Neş. İsmet Parmaksızoğlu), Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul.

Köprülü, M. Fuad (1942), "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", *VD*, II/Ankara, ss.1-3.

Kunter, Halim Baki (1938), "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", *VD*, I, Ankara, ss.103-130.

Mehmed Süreyya (1308), *Sicill-i Osmanî, IV*, Matbaâ-i Âmire, İstanbul.

Mordtmann, J.H., Darkot, Besim (1993), "Sakız Adası", *İA, X,* MEB, İstanbul, ss.94-97.

Örenç, Ali Fuat (2009), "Sakız Adası", *DİA, 36*, İstanbul, ss.6-10.

Özcan, Tahsin (2010), *Vakıf Medeniyeti ve Para Vakıfları*, Türkiye Finans Katılım Bankası Kültür Yay., İstanbul.

Öztürk, Nazif (1995), *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV, Ankara.

Sannav, Sabri Can (1995), *Yakındönem Tarihimizde Sakız Adası (1821-1923)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Sertoğlu, Midhat (2011), *Mufassal Osmanlı Tarihi, V*, TTK, Ankara.

Şemseddin Sami (1987), *Kamûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul.

Taib Osmanzade (1271), *Hadikat'ül Vüzerâ*, Ceride-i Havadis Matbaası.

Turan, Şerafettin (1966), "Sakız'ın Türk Hâkimiyeti Altına Alınması", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV, 6-7/Ankara, ss.173-199.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2011), *Osmanlı Tarihi, IV/2*, TTK, Ankara.

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin (2001), "Türk Diplomasisinin Modernleşmesinde Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi'nin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları*, XXI/İstanbul, ss.116.

Yediyıldız, Bahaeddin (1988), "Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri", *VD*, 20/Ankara, ss.403-408.

--------, "Vakıf", *İA, 13*, MEB, İstanbul 1986, ss.153-154.

--------, "Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumu ve Vakıf Müessesesi", *VD*, XV, Ankara 1982, ss.23-53.

--------, "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrât Sistemi", Osmanlı, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss.17-33.

Yüksel, Hasan (1998), *Osmanlı Siyasi ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, TTK, Ankara.

Resim 1: Melek Mehmed Paşa'nın Mezar Kitab

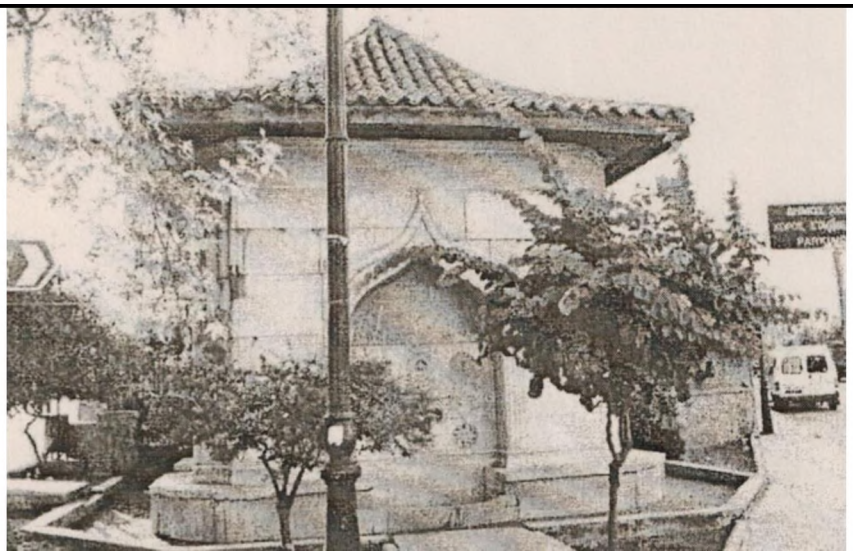

Resim 2: Sakız Adası Melek Mehmed Paşa Çeşmesi (Haşim Karpuz, *a.g.m.*).

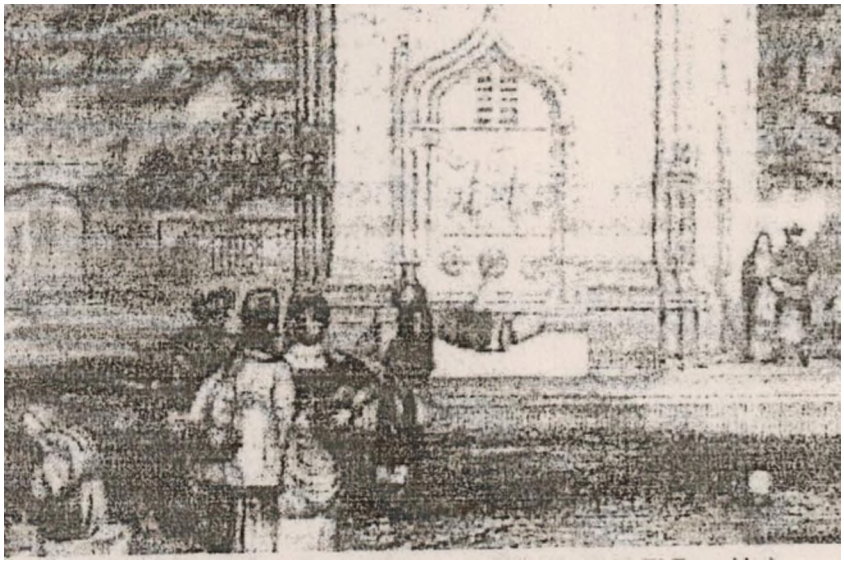

Resim 3: Melek Mehmed Paşa Çeşmesi'nin Gravürü (Haşim Karpuz, *a.g.m.*).